

1. melléklet a 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelethez

Javaslat az
„Vízimalmok Abasáron”
[települési/tájegységi/megyei/külhoni magyarság] értéktárba történő felvételéhez

Készítette:

Petes Imréné

Petes Imréné (aláírás)
2014. 08. 23. (település, dátum)

(P. H.)

I.

A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve: Helyi Értéktár Bizottság, Abasár

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:

Név: Petes Imréné

Levelezési cím: 3261 Abasár, Fő tér 1.

Telefonszám: 06-37-560-400

E-mail cím: ertektar.abasar@gmail.com

II.

A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése: Abasári vízimalmok

2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása

agrár-és élelmiszergazdaság

egészség és életmód

épített környezet

ipari és műszaki megoldások

kulturális örökség

sport

természeti környezet

turizmus és vendéglátás

3. A nemzeti érték fellelhetőségének helye: Abasár

4. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik

települési

tájegységi

megyei

külhoni magyarság

5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

Feltételezések szerint vízimalmokat a rómaiak használtak először. Ez az ókori találmány a középkorban egész Európában elterjedt, s lényeges módosítások nélkül szolgáltatja a kenyérhez szükséges lisztet. Hazánk természeti adottságai a vízimalmoknak kedvezett, még vízszegény területen is építettek malmokat, amelyek sokszor csak esőzések idején működtek. A malom szavunk szláv eredetű, hasonlóan a molnár és a mesterség legfontosabb szavai, mint például a zsilip, garat, gát kifejezések.

A feudalizmus idején a malmok még a kisebb királyi haszonbérletek, későbbiekben pedig az egyház, a földesúr és a világi szervezetek tulajdonában álltak. Ez a rendszer még a XIX. században is tartotta magát.

A malom a földesúr, közbirtokosság tulajdonát képezte, a molnár csak bérlő volt. Abasár községben is a legtöbb malom tulajdonosa az egri érsekség volt, úgy került a földesúr birtokába. Forgács Géza abasári leszármazott birtokában levő árendás könyv szerint dédapja, Forgács István 1864-től Borhy György földbirtokostól bérelte évi 200 osztrák forintért a malmot.

A malom jól jövedelmezett, ezért az értékes vagyontárgyak közé tartozott. Az abasári molnárok szinte egytől egyig földet műveltek, szőlőt termesztettek, a malomhoz tartozó területen pedig gazdag gyümölcsöst és konyhakertet alakítottak ki. A múlt század áttörést okozott a malomipar fejlődésében.

Okai: Egyrészt az őrlető közönség, akiknek minőségileg többfajta és jobb lisztre volt szükségük, másrészt a molnárok szabadsága, akiknek immár módjukban állt a vízjog rendezésével a malom örökáron való megvétele.

A vízimalmokat megkülönböztethetjük aszerint, hogy vízkerekük mely részét érinti a víz. Ismert alulcsapós (a vízkereket alul éri a víz) 1170-ből, felülcsapós XIV. századból.

Abasáron épült malmok mindegyikére az utóbbi volt a jellemző a gyorsfolyású Bene-patak (Nagy-patak) adottságainak köszönhetően.

A molnároknak sok bosszúságot okozott, ha egymás elől elfogták a vizet. A szükséges vizet a malomárok kialakításával biztosították, amely a Bene-patakból ágazott le. Nyomai napjainkban is megtalálhatók. A malomárok bejáratánál, valamint a vízkerek előtt zsilipet helyeztek el, így szabályozták a víz mennyiségét, illetve az engedélyezett vízmagasságot. (MJ jelzés kötelező volt.) Minden molnár vízjogi engedéllyel rendelkezett. A vízimalmok köves őrléssel dolgoztak, majd felváltotta a hengerszék.

A lakóház és az malom épület minden vizsgált abasári malomnál összetartozott. A malomrészből közvetlen ajtó nyílt a konyhába, amelyet legtöbb helyen 2 vagy 3 lépcső választott el.

A malmok idillikus környezetben helyezkedtek el Abasáron. A malom épület körül megtalálható volt a gazdagon termő veteményes, szőlőültetvény és a gyümölcsös éppúgy, mint a méhkaptár. A hatalmas fák a Felső malomnál úgy lettek annak idején ültetve, hogy báloknak, iparos bál, családi multságoknak kedvező helyszíne legyen. A malomárok valamint a patakpart ékességei voltak azok a fák, amelyeket a molnár azért ültetett, hogy munkájához alapanyagként szolgáljon és „ne kelljen az erdőbe menni értük.” Volt somfa, akácfa. Ez mind kellett, mert a bodzát görgőnek, az akácfák szerszámnak, a mogyorófát rugónak használták, még a fogaskerekek is fából voltak.

Mindezek alapján elmondható, hogy ezek a porták valóságos kis élelem- és eszközkészítő bázisként működtek a faluban a XX. század elején. Ha képzeletben szeretnénk ellátogatni egy abasári malomportára, nem kellene kopogtatnunk és beugranunk a kerítésen, hiszen a legtöbb malomnál nem volt kerítés. Nagy gyepes udvar fogadta a látogatókat, akik lovas kocsikkal az Alföldről, Jászságból és a környező falvakból ide érkeztek.

Az említett vízimalmok átlagosan naponta 8 q búzát tudtak feldolgozni. Kenyérliszt, gyúroliszt és korpa lett az őrleményből, igény szerint darát is készítettek.

Szerettek az emberek eljárni a malomba. A paraszti élet rendje nemigen tette lehetővé, hogy hétköznapiakon megpihenjenek és a napi feladatokon kívül mással is foglalkozzanak. A malomba járás egy kissé mentesítette őket ezektől a szoros kötelezettségektől. „Egyfajta kikapcsolódási lehetőség volt.” Az őrlötetők és a molnár család között jó viszony alakult ki. „Egyfajta társasági élet zajlott.”

Kivétel nélkül az összes abasári molnár értett a famunkához, de voltak közöttük, akik a kádár szakmát is könnyed szerrel elsajátították. Értettek a gépek működéséhez, üzemeltettek cséplőgépet, embereket foglalkoztattak. A molnároknak népes családja volt, a malom portán egyszerre 5-6 gyerek nőtt fel, szigorú nevelésben részesültek. Tehetős emberek lévén gyermekeiket Gyöngyösre járaták iskolába. Közülük sokan tanult emberekké képezték magukat, a falu első pedagógusa volt a Félkezű molnár egyik leánya.

A Mátra-vidék molnárait évszázadokon keresztül a molnár céh fogta össze már 1650-ben. 1874-ben megalakult a gyöngyösi molnár ipartársulat, amely még a céhes hagyományt követve működött. A századforduló idejére azonban a molnárak csökkenésével az utolsó formális szervezeti forma is megszűnt.

A mesterré válás feltétele már nem a remekelés volt, valamely fontos alkatrész elkészítése, hanem a gépek irányítása, hengerek őrléshez való beállítása.

A Bene-patak mentén az első vízimalmok létezésére utaló jelek 1301-ből valók. A vidéken élő földesurak az Aba nemzetségből származó Csobánkák oklevele a Bene-patakon egész malomsorról tesz említést. A Bene-patak felső szakaszán a legkorábbi időtől számos vízimalmot tartottak számon. Ezek mindegyikére jellemző, hogy a patakka párhuzamos mesterségesen kialakított csatorna mellé épültek.

A XIX. századtól a XX. századig 36 molnár (malom tulajdonos található) Abasár településen. A malomtulajdonosok leszármazottainak elmondása alapján a XX. század közepéig 10 vízimalom működött a településen.

Abasáron az utolsó vízimolnárok:

Fehér Pintér István molnár malma (Felső malom)

1771-ben épült, 1950-ig működött. A teljes malomfelszerelést elszállították Gyöngyösre. A malom épülete átalakítva látható (garázs, raktár). Az épület kéménye még az eredeti.

Fehér Pintér József molnár malma

1729-ben épült. A néphagyomány szerint a saári barátok lakhelyének tartott Petermány (Petermál) falmaradványa köveiből épült a Pintér-malom.

Forgács Géza molnár malma

A két vízkerékkel működő malmot 1938-ban átalakították. Ezek után még villanymotorral működött a malom, ahol az az idős molnár még az 1960-as években is vállalt munkát. Az épület átalakítva (garázs, raktárként funkcionál) az eredeti épületről van fotó, valamint a molnár mesterről és családjáról.

Özv. Molnár Jánosné malma

1750-es években épült malom. Ocskay bárók tulajdonában volt, majd 1909-ben megvásárolta Molnár János molnár (Félkezű-molnár). Fiúk, Molnár János, akik Abasár utolsó molnára, vezette a malmok 1951-ig. A felszerelést „fizetség nélkül” elvitték Gyöngyösre. A molnár emlékezete szerint „Nem kellett nekünk csuvarozni járn. Annyi munka volt, hogy 1 hónapra előre fel volt halmozva.” Épületrész maradt.

Tóth Pál malma

Uradalmi épület volt 1886-ig. Ekkor Tóth István, aki addig bérlő volt, megvásárolta. 1908-tól Tóth Mihály megörökölte. 1929-től Tóth Pál tulajdonos. A malmot 2 vízkerék hajtotta, 1953-ban bezárták. Épületében pálinkafőzde, 1980-as években lebontották.

Pélyi János malma

Az épület helyén kert van.

Grüszner Salamon malma

1886-ban vásárolta meg névadója a csertöröként és kallóként üzemeltetett malmot. A

kallózás úgy történt, hogy állati szőrt, gyapjút nedves állapotban hossz és szélesség irányban nyomkodják, ami következtében a gyapjúsálak összekuszálódnak, egymásba kapaszkodnak, és összefüggő felületet alkotnak. Szövés és fonás nélkül különösen tömör és erős szövetet, posztót lehet készíteni. A tulajdonos igen tehetős volt, az emberek szerint ezt a malmot, „emlékként” vásárolta meg. 1934-ben megszűnt a malom vízhasználata.

Pocsai malom,

amely darálóként működött

Szekrényes malom

Sinkalovics malom

volt az abasári malomszer utolsó 3. állomása. Mindhárom malom a falun kívül volt, de a Bene-patak (Malom-patak) mentén. Az épületeket lebontották, a területet kertnek használták. Ma a Visonta Bányászati meddőhányója van rajta.

Abasár őrlési körzete. Elsőként említem a falu lakosságát, amely bőséges választékkal találta szembe magát. Minden egyes családnak megvolt a jól bevált és megszokott „malma”, ahová eljárt őröltetni. A falu lakosain kívül a „messziről érkezett” őröltetni vágyók is kiszélesítették. A legények, akik a faluból érkeztek énekekkel is kedveskedtek a gazdának vagy inkább a lányainak? A környező településekről szekérral hozták a gabonát. Itt is aludtak, hogy megvárják, még kész lesz az őrlés. „Az alföldiek felhoztak egy kicsi búzát, itt vótak egy hétig, hoztak birkát vagy valamit, a molnár meg attá a kenyeret és a bort.”

Az őröltetés során sok ember – falu határon innen és túl – megfordult a malmokban. Az életből hozott tapasztalatok és történetek szerves részévé váltak nemcsak a molnár, hanem egész családjá és a falu életének is. A malom illetően egy közösségi tér, faluház szerepét töltötte be. A régi molnárok rangos, módos emberek voltak. Olyan előkelő iparosok voltak, akik a falu közösségében kimagasló helyük révén nagy köztiszteletnek örvendtek. A molnár nemcsak őrölt, hanem szinte „mindenhez értett.” Szaktudása, széles látóköre, emberismerete mellé még számtalan olyan tulajdonság is párosult, mint jókedv, tréfa, bő beszéd, amelyek a faluban élő „egyszerű” paraszt emberek szemében nagy tekintélyt teremtettek. Molnár dinasztiák alakultak ki. A vagyon gyarapítását szolgálta az egymás közötti házasodás. A molnárok fiaiknak adták át tudományukat. Az abasári malomsor molnárainak többsége évszázadok óta rokonságban áll egymással. A következő nevű molnár családok kereszteződtek egymással az 1800-as évektől:

Birnbaum, Kiss, Bodonyi, Rábel, Molnár, Fehér, Pintér, Kovács, Forgács legyen az férfi vagy nő mind molnár volt. László, Veszeloovszki, Fehér, Csollány, Birnbaum nevek közös vonása, hogy viselőjük mind molnár felség volt, azaz nemzetes asszony és az előzőekben leírt molnár családokba házasodtak be.

A malmokhoz fűződő szokások: Az emberek szívesen jártak a malomba, mivel a paraszti élet rendje nem igen tette lehetővé, hogy hétköznapiokon kicsit megpihenjenek és a napi feladataikon kívül mással is foglalkozzanak. „Régen a malom mint gyűjtőhely fontos funkciót töltött be” A falu népe ide gyűlt össze megvitatni az élet dolgait, kielemezni, hogy „Mi újság a faluban?” a malom volt a színhelye a közügyek megbeszélésének, az aktuális munka megszervezésének, a szórakozásnak és az önfeledt mókának is. Minden korosztály megtalálta itt a számítását, míg az idősebbje beszélgetett, kártyázott, mókázott vagy éppen tollút fosztott a malomban, addig a fiatal legények szerelmet vallottak a patakparton. A vízimolnárok és malmok nemcsak híreket, de gyakran házasságot is közvetítettek.

A malmokat mindig valami megfoghatatlan titokzatosság vette körül. A furcsa gépezetekre, a technikai találmányokra úgy tekintettek az emberek, mint valami csodára. A molnár legnagyobb ellensége ősidők óta a patkány volt, amely ellepve a malmokat, óriási pusztításokat okozott. A

tőlük való félelem a hiedelmek, népszokások egész sorát eredményezte. A Mátra-vidéken szokás volt a patkányűzés, amelynek számos formája alakult ki. Ismeretes a patkányküldő ember, aki értett a patkányok nyelvén, vagy cédulákra elhárító szövegeket írtak, amelyeket szétszórtak vagy nyitott ajtóra ráírták, hogy Nikázius mars' Például gipsszel is próbáltak ártani. A malom portán különböző állatokat tartottak babonás megfontolásból – tudván, hogy a patkányirtózik tőlük – ilyen állat volt a gyöngytyúk, amelyet minden molnár tartott a háza körül.

A malomárok tisztításához fűződő szokások. A molnárok egyik legfontosabb közös munkája volt a malomárok tisztítása. Amely nemcsak hasznos, hanem kötelező volt. Minden molnárnak meg volt szabva az a terület, amelyet rendben kellett tartania. Ez kb. egy hétig tartott. Nagy esemény volt ez, megint nyílt egy alkalom arra, hogy a molnár családok találkozzanak egymással, dolgozzanak együtt és nem utolsó sorban ünnepeljenek, jókat lakomáztatva mulassanak. A molnárok családja, gyerekeik mind ott voltak a lakomán. Minden este más volt a vendéglátó molnár, viszont a vacsora mindig ugyanabból a menüből állt főleg „rántott békacombból, rántott halból és rákból”, amihez a hozzávalót a gyerekek szedték össze, amíg a felnőttek kitisztították az árkokat, iszapolta, egyengették a partot, a medret, gátat renoválták. Ha már jóllakott a nép, mi más is következhetett volna, mint az önfelelt mulatozás.

A malombéli munkákból szükség esetén a molnár leány gyermekei is kivették a részüket. Fehéréknél a molnár egyik leánya évekig vezette a malmot. Az apa meg a famunkában dolgozott, kocsikereket csinált.

A molnár családok kedvenc időtöltései közé tartoztak azok a vasárnapok, amit a malomportán kívül töltöttek el. A Mátra-vidék alkalmas volt arra, hogy jókat kiránduljanak, beszélgessenek, kikapcsolódjanak a munkás hétköznapokból.

6. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett

Az egyik motivációs tényező, hogy az abasári malmokról megszerzett ismeretek birtokában olyan értékeket átmenteni, amelyek adatközlőimmal feledésbe merülhetnek. Ezek között az értékek között szerepel az Abasáron élő vízimolnár dinasztiák létezésének dokumentumokkal való alátámasztása. Hozzá tartozik a vízimalmok eredete, a molnár mesterség, a kézműipar kialakulása, az abasári malmok története éppúgy, mint az évszázadokon keresztül ezen a településen élő molnár családok története, szokásai hiedelemvilága. Hiszen a Bene-patak mentén az első vízimalmok létezésére utaló jelek 1301-ből valók. A Bene-patakából leágazó Malom-patakon egy sor vízimalmot találunk. Az 1950-es évekig a vízimalmok működése szervesen hozzátartozott a falu életéhez. Épületei majd minden esetben eltűntek, de nem szeretném, ha feledésbe merülne a vízimalmok léte. Ezért javaslom a helyi értéktárba való felvételét.

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források)

Molnár János Abasáron élő vízimolnár elbeszélése. Molnár Ilonka molnár leányának jegyzetei, írásai. Molnár-dinasztiák leszármazottainak: Forgács Géának és feleségének, Sporett Tibornak, Fehér Zsoltnak.

Selmeczi Kovács Attila: A Mátra-vidéki molnárok élete a XIX. sz. végén

Besztercei László: Abasár és Pálosvörösmart monográfiája 1991.

Magyar Mg. Múzeum Közleményei Vajkai Zsófia: Malomtípusok és molnármesterség a XIX. sz. Havassy Péter - Kecskés Péter: Tanulmányok Gyöngyösről

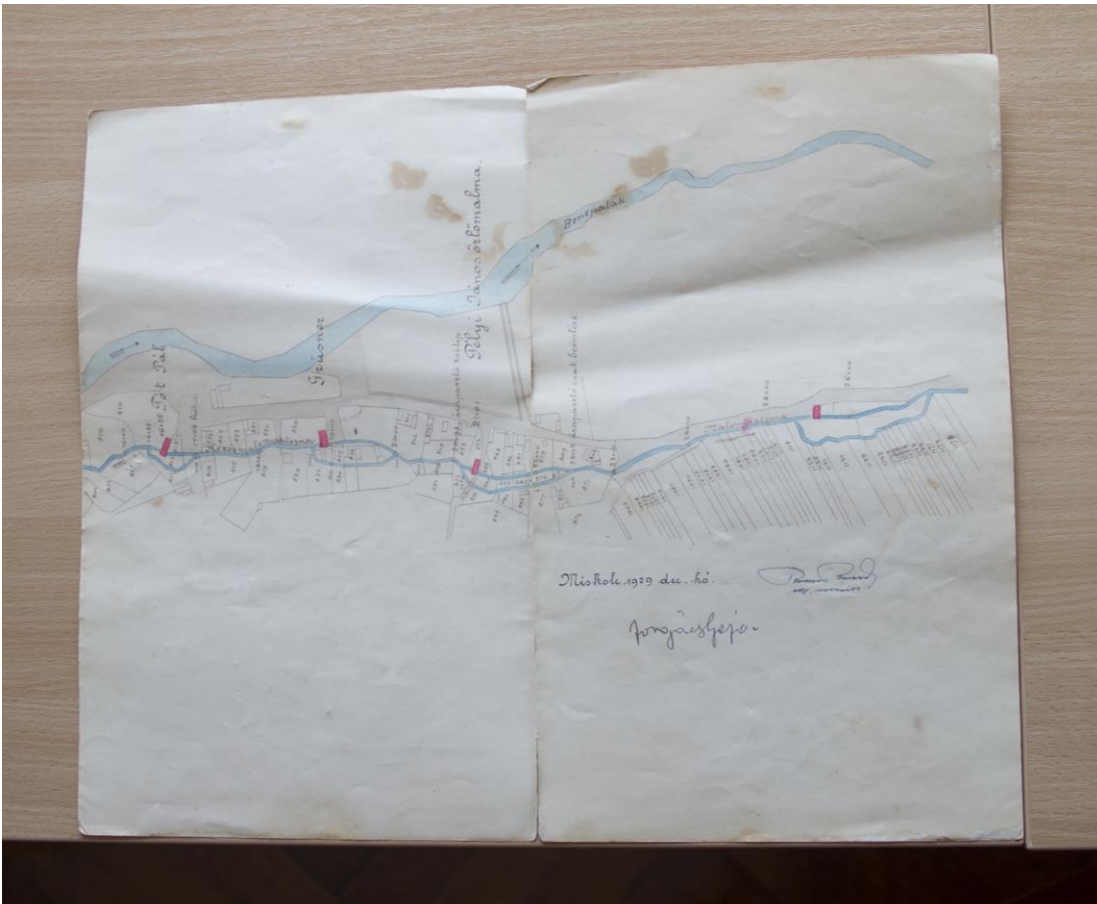
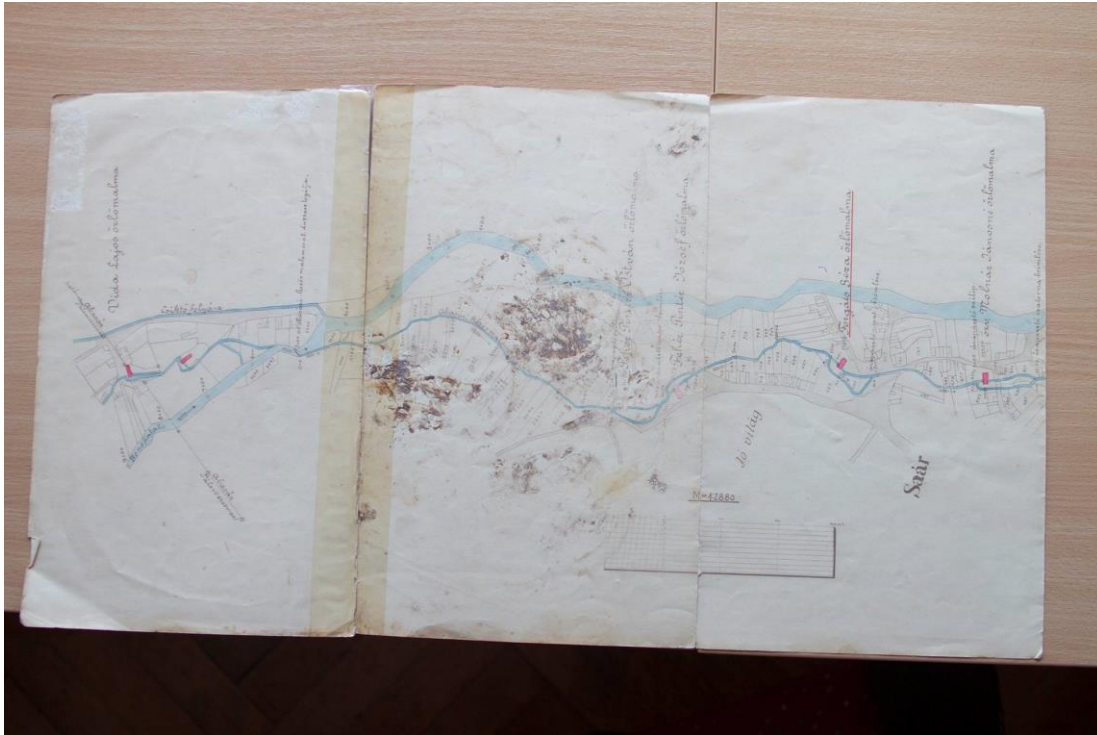
Fotók: Forgács Géza molnármester és édesanyja (időskori felvételek)
 Forgács malom és a család
 Molnár családok
 Molnár mesterek
 Forgács Géza abasári őrlőmalom vízhasználatának tervéhez
 Forgács malom haszonbérlete 1864-ből
 Bene-patak mentén elhelyezkedő malmokról rajz

Könyv: A malomkövekről 1905.

8. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe:

III. MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja

1. Vizimalmok elhelyezkedése a Malom parak mentén (piros színnel jelezve)

3. Molnár legények

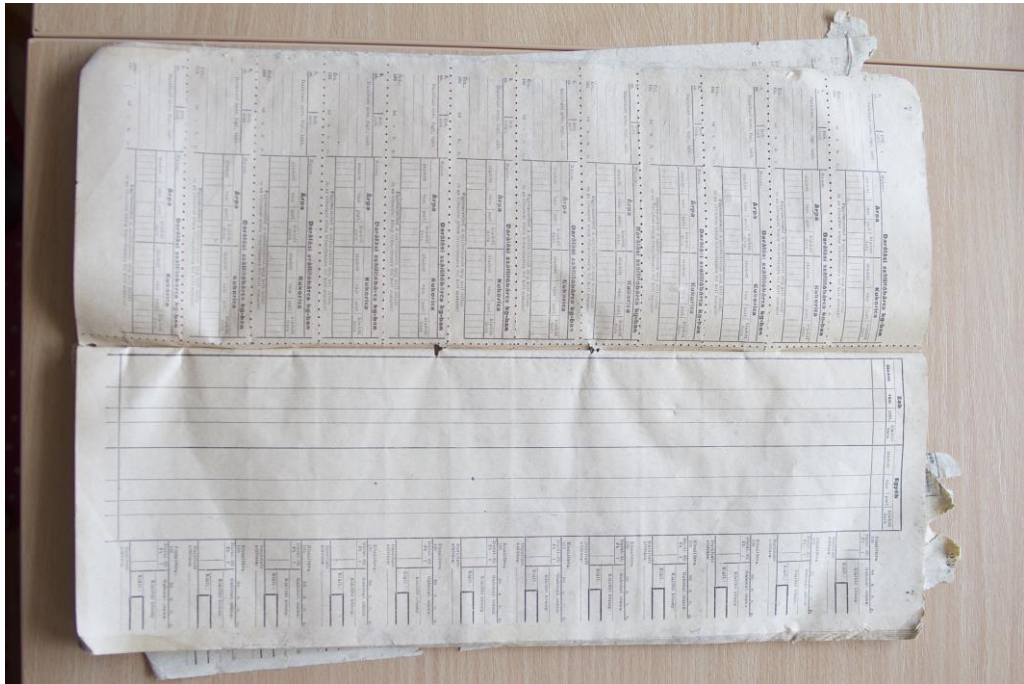
4. Eredeti fotó a Forgács malomról

5. Forgács Géza, molnár fiatal és idős korában

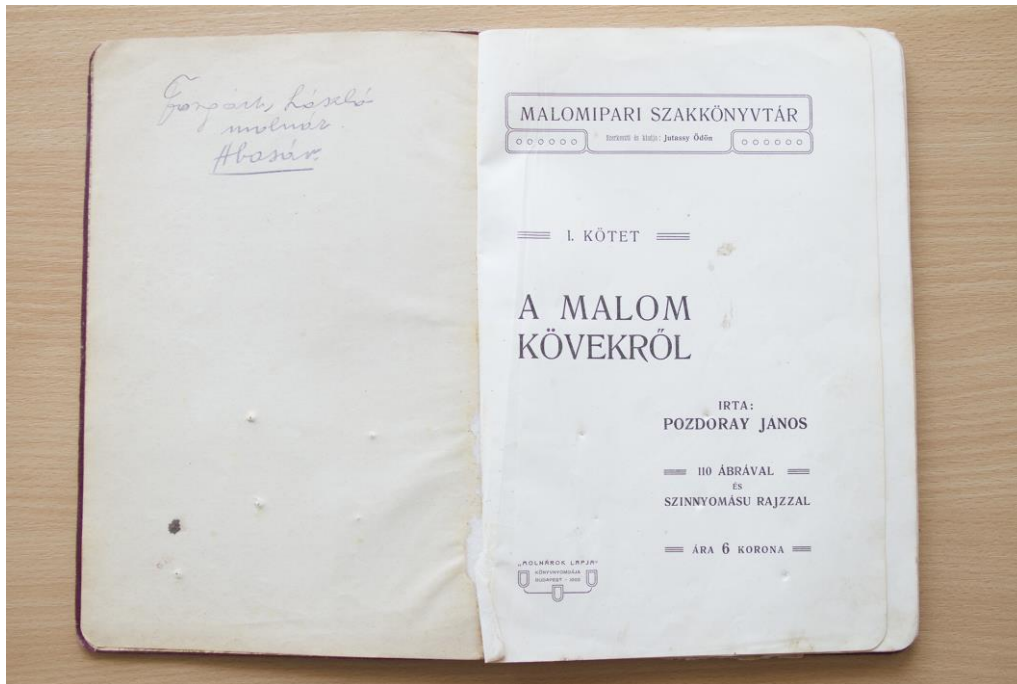
6. Vasárnap délután a malomportán

7. Darálási szállító bárca könyv

8. Forgács Géza tulajdona

9. Könyv a malom kövekről

11. Vízialom kerék (jelenleg már nem látható)

12. Pintér vízimalom tetején levő kémény eredeti formája

- 2. A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek**
- 3. A javaslathoz csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat**

NYILATKOZAT

Az Abasári Önkormányzat tulajdonában lévő fotók felhasználásához hozzájárulok.

Abasár, 2015. április 13.

Petes Imréné
alpolgármester

NYILATKOZAT

Alulírott Vernyihegy Livia, mint a Dél-Mátra Közhasznú Egyesület elnöke, hozzájárulok, az Egyesület tulajdonában lévő „Dél-Mátra Értékei és Kincsei” című térségi hungarikumok fotógyűjtemény közül Abasár település fotóinak az Abasári-, Térségi- és Nemzeti Értéktárban történő teljes körű felhasználásához.

Atkár Tass-puszta, 2015. március 13.

Vernyihegy Livia
Vernyihegy Livia
elnök

Dél-Mátra Közhasznú Egyesület

